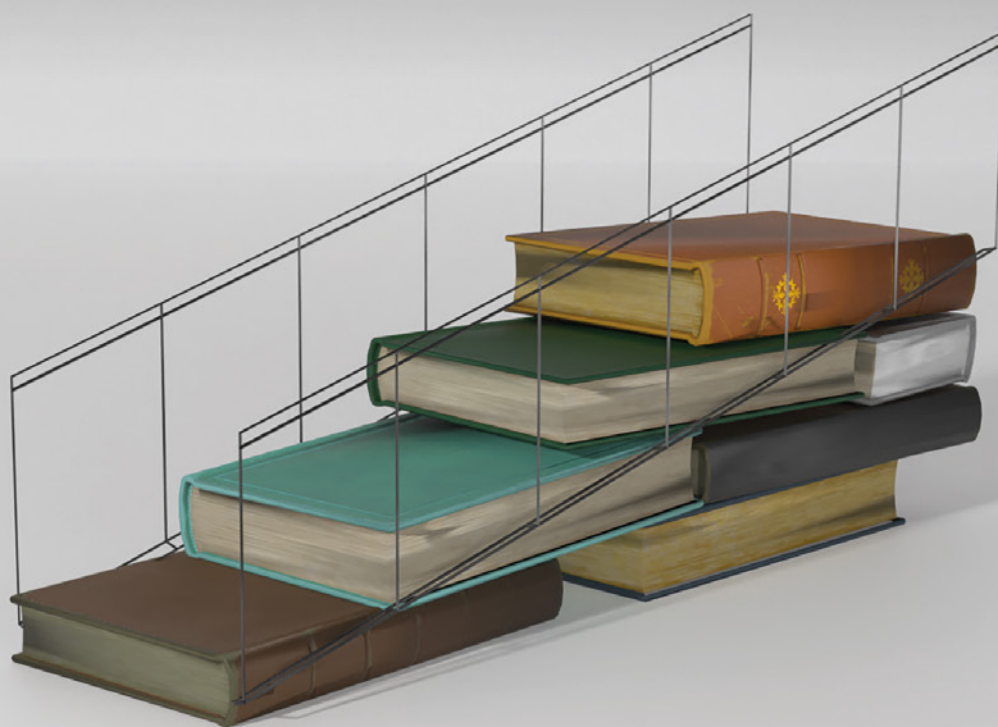

L'educació i els seus efectes sobre les oportunitats del jovent

Lígia Ferro, Universidade do Porto i Pedro Abrantes, Universidade Aberta i ISCTE–Instituto Universitário de Lisboa

A partir de dos indicadors clau, l'abandonament prematur i els nivells educatius obtinguts pels joves, s'interpreta l'evolució dels recorreguts formatius de la joventut a Portugal i Espanya del 2001 al 2021. Gràcies a les dades comparatives de l'Eurostat i l'OCDE, els gràfics exploren l'impacte dels nivells educatius assolits, tant en les oportunitats laborals de la població jove com en la seva participació en la vida social, comunitària, cultural, esportiva i artística.

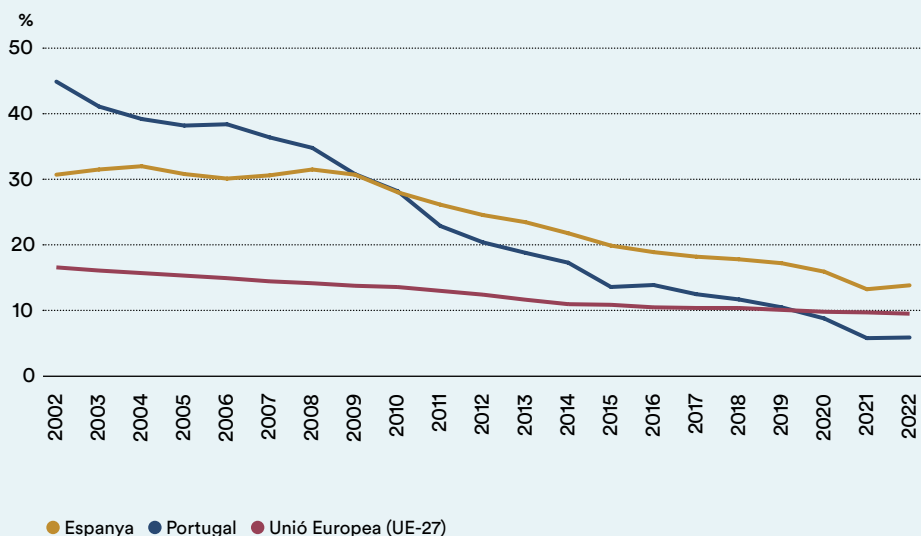

Com s'ha fet minvar l'abandonament escolar prematur?

La proporció de joves entre 18 i 24 anys que no han completat l'educació secundària superior (batxillerat o formació professional a Espanya; *ensino secundário* o de *dupla certificação, nível 3-4* a Portugal) i no s'han matriculat en cap programa d'educació o formació ha estat un indicador clau del desenvolupament educatiu a escala europea, entre altres coses perquè es mesura amb un instrument comú (l'Enquesta de població activa, Eurostat). Com podem veure al gràfic 1, l'evolució d'aquest indicador els darrers vint anys ha estat positiva, però a

ritmes ben diferents: lent a escala europea, moderat a Espanya i alt a Portugal. L'avanç observat en aquest darrer país, que supera fins i tot la mitjana europea, és més remarcable encara si tenim en compte que entre el 1992 i el 2002 aquest percentatge només havia baixat del 50% al 45%, mentre que a Espanya va baixar del 40% al 31%. Hom podria pensar que aquesta tendència aniria associada a la manca d'oportunitats laborals, però el percentatge de joves que treballen a Portugal (el 30%) és també superior al d'Espanya (el 26%), país que destaca per una taxa força elevada de joves que ni estudien ni treballen (el 20% el 2021).

Gràfic 1
Percentatge de joves (18-24 anys) que no han completat l'educació secundària superior i no reben educació ni formació, 2002-2022

L'abandonament prematur a Espanya i Portugal s'ha acostat a la mitjana europea

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta de població activa d'Eurostat.

La lluita contra l'abandonament escolar prematur ha estat una prioritat europea per a impulsar tant el creixement econòmic com la cohesió social. Això requereix una coherència duradora entre les polítiques educatives, laborals i socials, com també una coordinació entre els nivells local o municipal, regional, estatal i europeu (Comissió Europea, 2014). En aquest sentit, el suport i l'orientació individualitzats a la població jove tenen un paper clau en la connexió entre els diversos sectors i nivells (Psifidou *et al.*, 2021). El cas portuguès reflecteix aquesta coordinació amb programes integrats per a la inclusió social, la qualitat educativa i les qualificacions professionals, ja que promou la creació de xarxes entre les escoles i un ampli ventall d'entitats comunitàries (Álvares *et al.*, 2017).

A Espanya, malgrat els avanços evidents, la recerca ha observat més dificultats, amb variacions significatives entre regions, tant per convertir les escoles en espais més inclusius, oberts i innovadors, com per al desenvolupament integrat de polítiques educatives, socials i comunitàries que contribueixin a combatre eficaçment els fenòmens interconnectats del fracàs i l'abandonament escolar (Garrido *et al.*, 2020; Martínez *et al.*, 2016).

Riscos de polarització de la joventut per nivells i àrees de qualificació

Si examinem amb més detall el nivell educatiu de la població jove (de 25 a 29 anys) a Portugal,

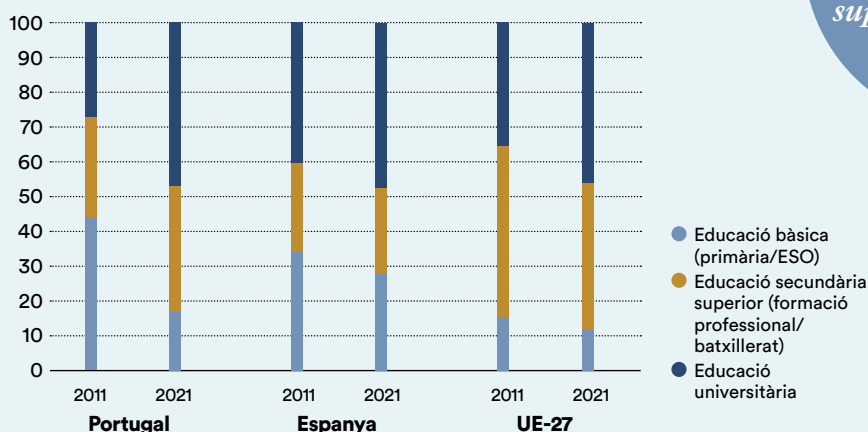
podem confirmar que hi ha hagut avanços molt positius en la darrera dècada, sobretot en les qualificacions de nivell secundari, ja que més del 40% d'aquestes qualificacions corresponen actualment a títols de formació professional. D'altra banda, els progressos observats a Espanya per a

*Els estudis han demostrat que els qui
assoleixen titulacions superiors
tenen encara taxes d'ocupació
més altes que els qui disposen només
de la titulació secundària*

aquest mateix període i franja d'edat es concentren en les qualificacions d'ensenyament superior, un nivell que ara tenen quasi la meitat de joves, amb un percentatge que és fins i tot superior a la mitjana europea. Malgrat aquests avanços, en el marc europeu tots dos països es caracteritzen per acusades desigualtats educatives, és a dir, amb una taxa elevada de joves amb qualificacions altes, d'una banda, i amb qualificacions baixes, de l'altra (gràfic 2), la qual cosa presenta riscos de segregació i polarització social.

La diversificació de l'oferta d'educació secundària postobligatòria, especialment amb el des-

Gràfic 2
Nivell educatiu dels joves (25 a 34 anys)
a Portugal, Espanya i la UE-27 el 2011 i el 2021

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'OCDE (*Education at a glance*, 2022).

*La polarització
de les qualificacions
del joventut a Portugal
i Espanya és
superior a la mitjana
europea*

Nota: «educació universitària» es refereix a tots els títols d'ensenyament superior (ISCED 5-8) atorgats per universitats o instituts politècnics; «educació secundària superior» es refereix a tots els títols de batxillerat o formació professional de nivell intermedi (ISCED 3-4); «educació bàsica» es refereix als nivells educatius inferiors (ISCED 0-2).

envolupament d'un sòlid sistema de formació professional, ha mobilitzat fortes inversions a tots dos països. Encara que uns altres sistemes europeus de llarga tradició i reconeixement són una referència cabdal en aquest camp, els estudis han assenyalat la importància que aquestes polítiques tinguin en compte les singularitats econòmiques i culturals de cada país i fins i tot de cada regió, per garantir que aquestes trajectòries siguin valuades tant en termes acadèmics com laborals. A més a més, recerques fetes a Portugal han demostrat que, si bé molts professors i estudiants valoren el caràcter més pràctic i orientat a la feina d'aquesta mena d'educació, hi ha biaixos socials, culturals i etnoracials associats a una dualitat entre itineraris d'educació secundària acadèmica i professional (Abrantes i Roldão, 2019).

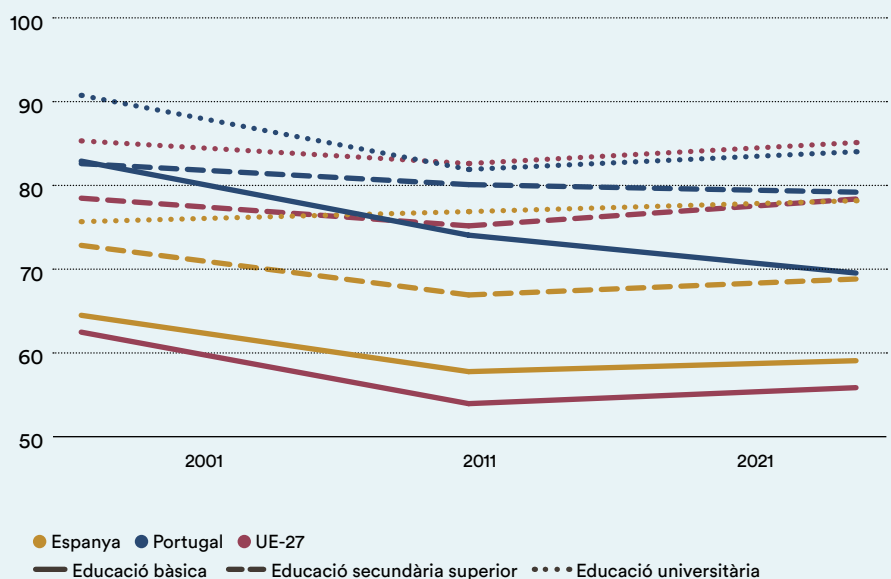
L'educació continua afectant les oportunitats laborals del jovent

En l'opinió pública, tant a Portugal com a Espanya, la reducció de l'abandonament escolar i la massificació de les titulacions d'ensenyament secundari i superior sovint han escampat dubtes sobre el valor d'aquesta formació per a les oportunitats de la població jove, sobretot en el mercat laboral. Així i tot, seguint un patró comú a Europa, els qui assoleixen titulacions superiors continuen tenint taxes d'ocupació més altes que els que només tenen el batxillerat, mentre que els joves amb un baix nivell d'escolarització són els que tenen més dificultats a l'hora d'accedir a

un lloc de treball (gràfic 3). En les dues darreres dècades, les taxes d'ocupació juvenil han baixat a Portugal i han augmentat a Espanya, convergint en tots dos països amb la mitjana europea. Tanmateix, la desigualtat entre els joves amb nivells d'estudis alts i baixos ha augmentat en tots dos casos, com també en el conjunt d'Europa.

És cert que les recerques han mostrat una intensificació de la precarietat laboral entre els joves, agreujada per les polítiques d'austeritat, com també una fuga de cervells de la península Ibèrica cap a altres latituds (Tavares *et al.*, 2021). Estudis qualitius biogràfics mostren com aquestes situacions impliquen dificultats per deixar la llar familiar, emparellar-se o tenir descendència (Casal *et al.*, 2011), de manera que les trajectòries vitals resultants poden ser sinuoses i incertes. Al seu torn, això té conseqüències en les baixes taxes de natalitat i l'envelliment de la població. Aquestes tendències generacionals, però, no estan exemptes de profundes desigualtats socials i educatives, accentuades per la polarització dels mercats laborals, que inclou la valoració de competències específiques juntament amb la desvaloració del treball considerat com a «no especialitzat». També cal tenir en compte que, sobretot a Portugal, les recerques fetes han remarcat la ineficàcia del sistema educatiu per reduir les desigualtats socials, amb un enfortiment de l'afinitat entre el món escolar i les classes socials més desfavorides, és a dir, que l'escola no sembla que obri noves possibilitats socials i culturals, sinó que més

Gràfic 3
Taxa d'ocupació dels joves entre 25 i 34 anys segons el nivell d'estudis

La formació superior encara té un impacte positiu en l'accés al mercat laboral a Portugal i Espanya

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta de població activa d'Eurostat.

aviat reforça les expectatives i aspiracions de la infància de les classes populars (Martins, 2012). Encara que les qualificacions tenen un efecte positiu en l'ocupabilitat, el seu impacte és limitat, ja que les qualificacions altes o especialitzades sovint no garanteixen una remuneració a l'altura del que seria esperable (Lopes *et al.*, 2019) i que en tot cas és més baixa que la que s'obté als països del nord o el centre de la Unió Europea.

Més activitats de socialització que de ciutadania? L'educació i la participació social

Com que l'educació i la feina no exhaureixen les dimensions en què la població jove construeix les seves vides, també val la pena considerar l'impacte que l'educació té en altres esferes socials i en els nivells de participació ciutadana. Sovint s'expressa la idea que la joventut es desentén de la política, però és molt activa en l'àmbit del lleure i la vida social, per exemple. Però és realment així? Segons les dades d'Eurostat (gràfic 4), la participació és en realitat molt més alta en les activitats culturals i esportives, com també en les relacions familiars i d'amistat, amb xifres relativament baixes per a la participació ciutadana (en organitzacions formals i informals) o les pràctiques artístiques. Aquests patrons són comuns a tot Europa, però són especialment pronunciats a Portugal i Espanya. Tanmateix, les dades també mostren desigualtats persistents –i marcades, en el cas de la península Ibèrica–, i les taxes de participació en aquestes diverses dimensions són més altes entre els joves amb més qualificacions,

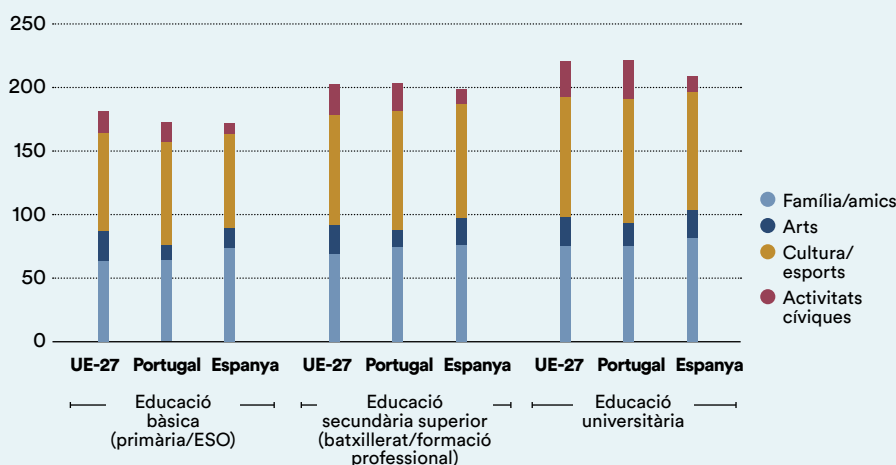
per comparació als que presenten un nivell d'escolarització més baix.

En termes percentuals, la participació de la població jove en activitats cíviques, culturals i esportives a Portugal i Espanya és relativament baixa, sobretot si considerem els joves amb menys nivell educatiu. No obstant això, sabem que el jovent més desafavorit socialment, en particular dels espais socials perifèrics de les grans

És important consolidar polítiques adreçades al jovent que articulin les diverses dimensions en què la població jove es mou sovint de manera impredecible i no lineal

ciutats de la península Ibèrica, sí que participa activament en activitats d'aquesta naturalesa. Parlem d'espais informals de construcció de ciutadania i de participació en l'esfera pública amb el desenvolupament de diverses dinàmiques creatives, com podem veure en la vitalitat ibèrica de les cultures urbanes vinculades especialment als grafitis, a l'*street art* i al *parkour*, com també al rap i a nous gèneres musicals com ara el reggaeton o el kuduro, entre altres formes de participació social, cultural, esportiva i artística.

Gràfic 4
Participació de la població jove en activitats cíviques, culturals, esportives, artístiques i comunitàries, segons el nivell d'estudis (percentatge acumulat)

Font: elaboració pròpia a partir de les dades d'Eurostat (2015).

L'educació continua influint en moltes dimensions de la vida dels joves

Nota: «educació universitària» es refereix a tots els títols d'ensenyament superior (ISCED 5-8) atorgats per universitats o instituts politècnics; «educació secundària superior» es refereix a tots els títols de batxillerat o formació professional de nivell intermedi (ISCED 3-4); «educació bàsica» es refereix als nivells educatius inferiors (ISCED 0-2).

És important remarcar que a Portugal i a Espanya les noies participen molt menys en aquestes activitats que no pas els nois, i sovint hi són del tot absents. L'accés dels joves menys qualificats i socialment desafavorits a l'esfera pública continua marcat per diferències de gènere molt significatives.

Conclusions

Com hem vist al llarg de l'article, l'educació és encara un factor fonamental, no tan sols per a la integració i el desenvolupament del jovent en el mercat laboral, sinó també per a les seves oportunitats de participació social, cultural, esportiva i comunitària. En aquest sentit, Portugal i Espanya han viscut progressos significatius en la convergència educativa amb els valors observats als altres països de la Unió Europea. Tanmateix, es manté un gran percentatge de joves que abandonen el sistema educatiu sense obtenir ni tan sols un títol de nivell secundari postobligatori, i aquests joves es troben avui en situacions de vulnerabilitat i risc d'exclusió més accentuades que en el passat. A més a més, a la variable edat hem d'afegir-ne unes altres, com ara la classe social, el gènere o l'origen territorial, en complexes articulacions interseccionals que tenen conseqüències concretes. Els joves de la península Ibèrica tendeixen a participar socialment i a desenvolupar activitats culturals i creatives, sobretot en contextos informals i de carrer, la qual cosa revela una cerca d'espais més lliures d'estructura i jerarquies. Així i tot, diversos estudis indiquen que les dones estan relativament absents d'aquestes activitats.

Per tant és important consolidar polítiques adreçades al jovent que articulin les diverses dimensions (educativa, laboral, familiar, cívica, esportiva, artística) en què la població jove es mou sovint de manera imprevisible i no lineal. L'expansió dels nivells educatius és fonamental per a la seva integració, però cal valorar i obrir noves portes al jovent en altres esferes de la vida social, no mantenir-los-en allunyats. D'altra banda, és important construir solucions en què les desigualtats es puguin mitigar, amb una atenció especial als joves sense feina o que no estiguin seguint estudis formals, tenint en compte que un bon percentatge pateix a més d'una manca de recursos i d'oportunitats a tots els nivells: familiar, cívic, cultural o comunitari. Aquest col·lectiu ha de ser prioritari per a les polítiques públiques, basades en sòlids coneixements científics quantitius i qualitius, i desenvolupades mitjançant processos de cocreació en què els joves tinguin un paper realment actiu.

Referències

- Abrantes, P., i C. Roldão (2019): «The (mis)education of African descendants in Portugal: towards vocational traps?», *Portuguese Journal of Social Science*, 18(1).
- Álvares, M., P. Abrantes i P.M.C. Dantas (2017): «La lucha contra el abandono educativo temprano: políticas y prácticas en red», a *Prevención, intervención y compensación del abandono educativo temprano*, Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
- Casal, J., R.M. Pareja i M. García (2011): «Pasado y futuro del estudio sobre la transición de los jóvenes», *Papers. Revista de Sociologia*, 96(4).
- Garrido Yserte, R., M.T. Gallo-Rivera i D. Martínez-Gautier (2020): «¿Cuáles son y cómo operan los determinantes del fracaso escolar?», *RICEG-Revista Internacional de Ciencias del Estado y de Gobierno*, 1(4).
- Lopes, J.T., F. Louçã i L. Ferro (2019): *As classes médias em Portugal: quem são e como vivem*, Lisboa: Bertrand.
- Martínez, M.L., G.M. Reverte i M.M.P. Manzano (2016): «El fracaso escolar en España y sus regiones: disparidades territoriales», *Revista de Estudios Regionales*, 107.
- Martins, S.C. (2012): *Escola e estudantes da Europa*, Lisboa: Mundos Sociais.
- Psifidou, I., N. Mouratoglou i A. Farazouli (2021): «The role of guidance and counselling in minimising risk factors to early leaving from education and training in Europe», *Journal of Education and Work*, 34(7-8).
- Tavares, I., A.F. Cândido i R.M.D. Carmo (2021): *Desemprego e precariedade laboral na população jovem: tendências recentes em Portugal e na Europa*, Lisboa: Observatório das Desigualdades, CIES-Iscte.